

Schrijftalent gezocht!

In deze uitgave is plaats gemaakt voor een gastcolumn. Ditmaal een bijdrage van H. de Jong die ingaat op een, zeker voor militairen, ontwrichtende vraag.

De redactie daagt andere lezers uit om ook een column te schrijven voor de Militaire Spectator. De keuze van het thema is vrij, maar het moet wel passen binnen de formule van het blad. Voorwaarde voor plaatsing is dat de redactie uw boodschap relevant acht voor de lezers. Verder moet uw verhaal in niet meer dan

duizend woorden voor het voetlicht worden gebracht. U kunt uw bijdrage sturen naar de bureauredactie (zie colofon). Wij zijn erg benieuwd wie zich geroepen voelt om te reageren. Uiteraard zijn we ook nieuwsgierig naar de thema's die u onder de aandacht van de lezers wilt brengen. Uw bijdrage wachten we dan ook met belangstelling af.

De hoofdredacteur

Tolstojs 'Oorlog en Vrede': van dichtbij zien we niets?

drs. H. de Jong

Clausewitz kan bijna niet vermoed hebben dat zijn *Vom Kriege* zo invloedrijk zou worden bij mensen die het boek *niet* hebben gelezen. Bij *Oorlog en Vrede* van Tolstoj speelt hetzelfde. Bijna iedereen meent te weten waarover de roman gaat: onstuitbare cavalerie-charges, afgewisseld door amoureuze intriges in Russische salons. Betrapt: men heeft de film gezien.

Het ware thema van de roman *Oorlog en Vrede* is namelijk niet Borodino, of de gestolen kus van Natasja, maar een ontwrichtende vraag. Zien we eigenlijk meer van dichtbij of van veraf, als we worden geconfronteerd met oorlogen? Anders gezegd, kunnen we in oorlogstijd wel begrijpen wat vlak voor onze neus ligt? Wat nemen we waar als we in de bek van een leeuw kijken? Tolstojs cynische antwoord hierop was: bijkans niets. Napoleon was die leeuw.

Militairen lachen dit soort kwesties graag weg. Zij zijn uit hoofde van hun functie, en naar karakter, vooral geïnteresseerd in een goed begrip van actuele oorlogen en in de vraag hoe

dreigingen zich in de nabije toekomst zullen gaan ontwikkelen. Zij zijn vol vertrouwen dat hierop grip is te krijgen; in woord en daad. Gelijk hebben zij. Of niet?

Tolstoj maakte er erg veel werk van om het tegendeel te bewijzen. In zo'n vijftienhonderd dikbedrukte pagina's schetste hij de volstrekt chaotische Russische reactie op de veldtocht van Napoleon in 1812. Zijn *Oorlog en Vrede*, waarin veel oorlog voorkomt en opvallend weinig vrede (dit ter aanbeveling), beschrijft de paniek en illusies die ten grondslag lagen aan de volkomen richtingloze Russische militaire handelingen, van het meest basale tactische niveau tot aan de generale staf aan toe. *Oorlog en Vrede* bevat daardoor zeer ontzuisterende slagveldscènes en oorlogservaringen, van zowel soldaten als hoge officieren.

Daarnaast tekende Tolstoj het thuisfront, met de nerveuze verwickelingen achter de linies, en de verwarde discussies over de ware betekenis van de ellende die Rusland was overkomen, zonder dat men hier ooit goed uitkwam. Hier vlocht Tolstoj radicale geschiedfilosofische

overpeinzingen doorheen. Allemaal om te bewijzen dat mensen in oorlogssituaties *niet* begrijpen wat er gaande is, dit niet *kunnen* begrijpen, omdat ze er middenin zitten.

Volgens Tolstoj deed iedereen in feite maar wat, oog in oog met Napoleon, meestal vanuit volstrekt opportunistische motieven, of juist om heel naïef-idealistische. Vervolgens gaf men daar ‘goede’ redenen voor. De (re)acties van de Russen werden niet vooraf gegaan door weloverwogen rationele overwegingen, maar gewoonweg na verloop van tijd gelegitimeerd, al naar gelang het uitkwam. Er was volgens Tolstoj dan ook helemaal geen vooropgezet plan geweest, zoals iedereen nu nog meent, om Napoleon te laten oprukken, land te ruilen voor tijd, en de winter het werk te laten doen, waarna het heroïsche Russische leger de zaak kon gaan afmaken. Ook dat was een gratuite rationalisatie, die later tot een nationale mythe werd. Gedurende de daadwerkelijke oorlog was dit bij niemand opgekomen.

De Russen zaten in 1812 in een immense wer- veling gevangen, waarvan ze *van dichtbij* de oorzaken, het verloop, de richting en het gevolg niet konden overzien. Tolstoj, terug- blikkend op de oorlog vanuit 1868, zette de betrokkenen neer als tragische figuren, die werden voortgeblazen door machten die veel groter waren dan zij, terwijl zij meenden zelf erg hard te blazen. Het geheel van alle individuele handelingen en de drogredenen hiervoor leidde tot een soort resultante, waar- door het Russische collectief zich wel ergens heen bewoog en de geschiedenis zich ‘ont- wikkelde’. Maar niemand was daarvoor ver- antwoordelijk te maken. Het was in die vorm door niemand zo beoogd, noch gewenst. De Russische reactie op de veldtocht van Napoleon had een geheel eigen chaotische dynamiek. En kende dus ook geen helden.

Met één uitzondering misschien. De stokoude veldmaarschalk Kutuzov, Russisch opperbevel- hebber, doorzag het allemaal. Volgens Tolstoj besepte Kutuzov als een van de weinigen dat over het verloop van deze strijd eigenlijk niets met zekerheid te zeggen was. Sterker nog,

zeker was alleen dat actief ingrijpen vrijwel altijd tot het tegendeel zou leiden van het beoogde, doordat het allerlei oncontroleerbare tegenkrachten en onbedoelde gevolgen opriep.

Voor Kutuzov was niet-optreden daarom een legitieme en effectieve vorm van militair optreden, omdat het veel meer zicht bood op de effecten ervan dan op die effecten die voort- kwamen uit actieve handelingen. Kutuzov meende dat afwachten, nietsdoen-uit-principe, géén slag leveren, als een militaire strategie goed te verdedigen was, omdat het in ieder geval dus niet slechter zou uitpakken dan actief zijn. Als hij optrad, dan was het vooral om acties tegen Napoleon af te raden. De veld- maarschalk viel in diepe slaap, als zijn officie- ren tijdens stafbijeenkomsten weer eens briljante beslissende plannen lanceerden. Hij deed niets en won er de oorlog mee.

Niet-optreden is een legitieme en effectieve vorm van militair handelen

Hoe moet dat nu worden begrepen? Misschien heeft het te maken met wat Luttwak ooit het ‘paradoxale karakter’ van oorlogvoering noemde. Wanneer er twee wegen liggen van A naar B, dan is natuurlijk voor elk normaal mens de vlakke en geasfalteerde snelweg de beste weg, niet het hobbelige grindpad via de heuvels. Maar voor militairen is dat niet evident. Die weg zou de vijand kunnen blokkeren, juist omdat het de meest logische keuze is. Dus hij neemt het bergpad. Maar wacht eens even. Als de vijand nu ook zo redeneert? Dan zou de snelweg wel weer de beste weg kunnen zijn, vanwege de verrassing. Of juist weer niet? Want misschien doorziet de vijand dit wel. En zo verder.

Kortom, de militair weet het niet en kan het ook niet weten. Hij zal het moeten ervaren en zich voortdurend rekenschap moeten geven van het denken en doen van zijn vijand. Omdat er in zijn wereld per definitie *altijd* een tegen-

partij is die hem tracht te dwarsbomen, zitten ze gezamenlijk gevangen in een bizar soort interactie. Daarbij is alleen zeker dat elke actie tot een tegenreactie zal leiden die voor beiden vrijwel gegarandeerd zal uitmonden in een onverwacht eindresultaat. Niet zozeer het irrationele domineert de oorlogvoering dus, zoals vaak wordt beweerd, maar een geheel eigen paradoxale militaire logica.

Kutuzov nu, voelde dit soort zaken volgens Tolstoj goed aan. Hij begreep dat de militair hierom maar beter bescheiden kan blijven over zijn eigen plannen en vermogens. Hij liet Napoleon daarom vooral ook zichzelf verslaan. Hij had daarbij geen weloverwogen vooropgezet operationeel plan. Kutuzov dacht niet in termen van culminatiepunten. Hij liet een storm uitrazen.

Het recente is vaak oninteressant; datgene wat verder van ons afstaat is veel boeiender

Maar wacht, moeten we nu echt van een negentiende-eeuwse sombermans die later een visionair idealist werd, van een ontspoorde aristocraat die zich ontpopte tot pleitbezorger van de Russische boeren, van een ex-militair die pacifist werd, van iemand die de historische werkelijkheid omzette in fictie, en niet aarzelde om daarbij het verleden te romantiseren, aannemen dat we nooit iets kunnen begrijpen van de oorlogen om ons heen? En dat passiviteit in militaire kwesties daarom een goede zaak is? Natuurlijk niet. Zulke simpele lessen onderwijst Clio niet. Het gaat hierom: de gangbare gedachte, in militaire kringen erg popu-

lair, dat rationeel denken voorafgaat aan het doen, en dat ideeën worden omgezet in middelen en handelingen, die weer logisch leiden tot geplande gevolgen, dát staat hier ter discussie. Is het in tijden van oorlog inderdaad niet vaak andersom? Gaat de gebeurtenis niet ook juist vaak aan het woord vooraf?

Of dit inderdaad zo is, wordt hier niet beweerd! Dit is geen pleidooi voor het overnemen van de gedachte van Tolstoj. Dit is eerder een pleidooi om eens te reflecteren op de mogelijkheid van de juistheid ervan. De vraag die Tolstoj stelde blijft immers overeind. Zien we wel iets van dichtbij, in oorlogssituaties? Is afstand in plaats en tijd eigenlijk geen vereiste voor daadwerkelijk begrip en inzicht? De confrontatie met die vraag; daarin schuilt het belang van het lezen van *Oorlog en Vrede*.

Het maakt direct ook duidelijk waarom geschiedenis op zich zo belangrijk kan zijn. Het verleden staat per definitie op afstand. Het is geen vat vol kopieerbare handelingen, geen verzameling patronen of ontwikkelingen met *directe* relevantie voor het heden. Het is wel een schatkamer vol verhalen, die ons in eerste instantie heel vreemd zijn maar ons juist daardoor vaak nog veel te zeggen hebben.

Wordt iets pas relevant als het recent is, dus als het vlakbij ons ligt? Voor het omgekeerde is eigenlijk veel meer te zeggen. Het recente is *on*interessant, omdat het maar weinig biedt dat we niet wisten. Juist datgene wat verder van ons afstaat, dát is boeiend, omdat het fundamenteel vreemd is, en het heden in ieder geval iets verrassends heeft te zeggen.

Geschiedenis levert, zoals Jacob Burckhardt ooit schreef, inderdaad geen toepasbare kennis op, voor vandaag en morgen, maar wél wijsheid voor elke dag. Geschiedenis is: filosofie met andere middelen. Het doorbreekt onze denk-kaders. *Oorlog en Vrede* zou daarom verplichte kost moeten worden voor militairen, al was het maar om te leren het met Tolstoj *oneens* te zijn. *Oorlog en Vrede* lezen: het is volkomen nutteloos, maar bijzonder waardevol.¹ ■

¹ In de *Russische Bibliotheek* van uitgeverij Van Oorschot verscheen in 2006 een goede nieuwe Nederlandse vertaling van *Oorlog en Vrede*, van de hand van Yolanda Bloemen en Marja Wiebes. In datzelfde jaar verscheen de 'oerversie' van *Oorlog en Vrede* in het Nederlands bij uitgeverij Veen: een vroege korte versie van de roman. De bekendste tekst over *Oorlog en Vrede* is van de hand van Isaiah Berlin: 'The hedgehog and the fox. An essay on Tolstoy's view of history'. Wie gefascineerd is geraakt door Tolstoj's cynische kijk op oorlogvoering, vindt soortgelijke visies ook bij Stendhal, in diens *Le Rouge et le Noir* en *La Chartreuse de Parme*.